

TŘIKRÁT TETŘÍVCI ANEB ZTRÁTA JEDNOHO PTAČÍHO DRUHU

redakce

Tetřívek obecný, ač poměrně nenápadný pták, umí budit emoce a zájem lidí napříč mnoha obory – ornitologie, myslivost, lesnictví, zemědělství, turistika... Vidět tetřívčí tok je zážitek, který se nezapomíná. Dnes je bohužel populace tetřívka v ČR téměř na hranici vymření a ve Slavkovském lese už tento druh potkáme jen velmi vzácně a náhodně, ale v době vzniku CHKO byl Slavkovský les vyhlášeným územím toků tetřívků v rámci celé střední Evropy. To, že téma tetřívků ve Slavkovském lese je tématem stále živým, dokazuje i soubor tří článků v této Arnice. Každý autor se na situaci „slavkoleských“ tetřívků dívá po svém a zároveň se jejich výpovědi doplňují jako skládanka střípků v kaleidoskopu, jenž ukazuje čtyřicetiletý vývoj tetřívčí populace Slavkovského lesa. Snad se někdy v budoucnosti budeme moci ještě potěšit pohledem na siluety tetřívčích kohoutků při toku za ranních mlh, třeba i ve Slavkovském lese. □

JAK ZMIZEL VE SLAVKOVSKÉM LESE TETŘÍVEK OBECNÝ

Pavel Řeпа, Tachov

Tetřívek obecný patřil v minulosti ve Slavkovském lese k oblíbeným lovným druhům. Nedá se sice říci, že jste se ním mohli setkat na každém kroku, ale byl vidán na mnoha lokalitách. Tetřívek má své specifické nároky na obývané prostředí a v minulosti byla většina vhodných míst ve Slavkovském lese tímto druhem obsazena. Je to druh velmi plachý a před blížícím se člověkem se včas ukryje, takže ani tehdy jej nebylo možno vidět příliš často. Kdo však umí tiše chodit přírodou a dovede mít oči opravdu otevřené, setkával se v těchto dobách alespoň občas s tímto krásným ptákem. A ten, kdo důvěrněji zná jeho zvyky a způsob života, dokázal jej zastihnout i při toku, což je vždy nezapomenutelný zážitek.

Nejstarší údaje o výskytu tetřívka v naší oblasti lze čerpat z dat pořizovaných podle úlovků a někdy i podle zjištěných kmenových stavů.

Záznamy byly soustředěny v materiálu nazvaném „Historický průzkum lesů z let 1887 až 1920“. Údaje v tomto podkladovém materiálu naznačují, že tehdy byl tetřívek velmi hojný. Např. v roce 1851 byl na polesí Kladská odhadován kmenový stav na 40 jedinců a v roce 1857 dokonce na 76 jedinců. Ještě v roce 1907 byl pravděpodobný kmenový stav tetřívka na polesí Kynžvart 35 jedinců. Také se v těchto dobách v jednotlivých polesích střílelo obvykle až přes 10 kohoutů ročně a tato míra odstřelu zřejmě stavy tetřívka nijak neohrožovala.

Z novějších dob po 2. světové válce lze využít dotazníků o myslivosti soustředovaných na okresních národních výborech. Zde byla opět uváděna výše odstřelu i odhady kmenových stavů. Povedlo se získat údaje pro okres Cheb z let 1969–1991 a pro okres Karlovy Vary alespoň z let 1975–1980. Tyto údaje již

▲ *Samci tetřívka při toku. Foto Přemysl Vaněk.*

naznačují, že tetřívek obecný začal ve Slavkovském lese ubývat. Zlom početnosti nastal již v druhé polovině 70. let minulého století. To vedlo Správu CHKO Slavkovský les, vzniklou v roce 1974, k tomu, že začala velmi brzy organizovat vlastní sčítání tetřívků.

Tokaniště tetřívka bývají dlouhodobě na stejných místech, proto pod vedením lesníka Správy, Václava Procházky, bylo zahájeno každoroční sčítání na skoro dvaceti v té době známých tokaništích v celé CHKO. Ve velmi početném aktivu dobrovolných spolupracovníků Správy se našel dostatečný počet těch, jejichž zkušenosti dovolily považovat jejich výsledky za věrohodné. Sčítání se prováděla jednorázově, takže ve vhodném zvoleném termínu byla současně navštívena všechna tokaniště.

Bohužel výsledky sčítání byly velmi neradostné, neboť dokládaly trvalý úbytek tetřívka. Jestliže ještě na přelomu 80. a 90 let bylo na většině tokanišť pozorováno alespoň několik tokajících kohoutků, v 90. letech začalo rychle přibývat tokanišť, která byla již zcela opuštěna. Koncem tohoto období byli tokající kohouti v počtu pouze několika jedinců nacházeni jen na 5–6 posledních místech (např. Rájov, Hornáčkova louka, Čistá, Rovná, Poutnov). V roce 2002 jsme se bohužel dostali do situace, kdy na 12 sledovaných tokaništích nebyl zjištěn jediný sameček, pouze

na tokaništi u říčky Teplé pod Rájovem byla zastížena jediná samice. Proto bylo pro další léta přistoupeno k metodě zjišťování dávající větší naději k zastížení tokajících samců. Jedná se o tzv. „šoulačku“, tedy pomalou pochůzku začínající v brzkých ranních hodinách, kdy pozorovatel s častými zastávkami velmi opatrně prochází větší území. Přestože v letech 2004 – 2006 bylo každoročně zajištěno několik takových návštěv na deseti posledních „nadějných“ lokalitách, nebyli již tetřívci ve Slavkovském lese při toku pozorováni.

Stejně tak ojedinělá byla po roce 2003 i pozorování mimo hnízdní období. Několik posledních pak bylo většinou ze severní části CHKO, tedy z míst, kam zřejmě mohou občas proniknout jedinci z přežívající populace v Doupovských nebo Krušných horách. V několika posledních letech byla přítomnost tetřívků zjištěna již pouze díky pobytovým stopám – trusu a peří (Tájková et Tájek, úst. údaj), a to pouze ze dvou míst v oblasti Kladských rašelin (peří bylo pro jistotu odesláno na determinaci specialistům). Ve Slavkovském lese tedy tetřívek téměř zcela vymizel a přežívá zde buď několik posledních kusů, nebo jde o migrující jedince.

Také v celé ČR tetřívek trvale mizí. Několikrát došlo k opětovnému vzestupu v důsledku odlesnění větších ploch, naposledy v 70. letech

minulého století na imisních holinách v Krušných horách, Jizerských horách a Krkonoších. Vzestup byl však jen dočasný (Šťastný et al. 2006). Proto byly po roce 2000 zjištěny větší životaschopné populace pouze v Krušných horách (Šimová et al. 2000) a na Šumavě (Bürger et al. 2000) a i zde dočasný růst skončil a začíná naopak nebezpečný úbytek (Šťastný et al. 2006).

Co je příčinou zmizení tohoto druhu? Uvádí se celý komplex příčin, které svůj vliv kombinují a navzájem zesilují. Z nich podle zkušeností ze Slavkovského lesa považují za nejdůležitější výrazné odvodňování krajiny, ať přímo v lese, nebo v jeho okrajích a okolí. Však také období velkých melioračních akcí souhlasí časově se začátkem výraznějšího úbytku původních stavů. I další změny v krajině však byly tetřívkoví velmi nebezpečné. Tetřívek není totiž pták hlubokého lesa, ale spíše řídkých a rozptýlených porostů, lesních okrajů, světlin, louček apod. Plošné zalesňování potocních niv smrkem až k břehům, zalesňování světlin a louček, zarovnávaní příliš členitých lesních okrajů, striktní dodržování vysokého zakmenění ve všech porostech, to vše ohrožuje existenci tetřívka. A k tomu likvidace tzv. plevelných dřevin – bříz, osik, olší, jeřábů, jež způsobují prosvětlení příliš uzavřených porostů.

Připojují se i další příčiny, které vliv destrukce biotopů zvětšují a doplňují. Působí i vysoké stavy černé zvěře a lišek, zodpovědné za časté rušení při hnízdění, likvidaci vajec, mláďat i dospělých jedinců. Důležité je i rušení častou přítomností lidí, především v zimě. Tetřívkoví po vyplašení trvá velmi dlouho, než se opět uklidní a začne sbírat potravu. V krátkém zimním dni mohou častá rušení vést k tomu, že nedokáže za dne nasbírat dostatečné množství potravy, takže hyne vysílením.

Managementová opatření pro zlepšení podmínek pro tetřívka jsou známa a shrnul je např. Šťastný et al. (2000). Hlavním úkolem je změna obrazu krajiny, k čemuž dává

prostor dnešní útlum zemědělské výroby v podhorských oblastech. Zde by bylo třeba využít přirozené sukcese a nechat opouštěné zemědělské plochy zarůstat předlesními stadii porostů „měkkých“ dřevin. Krajina posetá takovými předlesními stadii a zbytky luk, pastvin a otevřených mokřadů bude vhodná nejen pro tetřívka, ale bude mít celkově mnohem bohatší a početnější květenu i zvířenu a bude např. i mnohem lépe vzdorovat záplavám a povodním. To ovšem naráží na „oprávněné“ ekonomické zájmy vlastníků pozemků a dalších podnikatelů. A tento střet zájmů mohou lidé vyřešit jedině tehdy, odnaučí-li se měřit kvalitu života jen penězi a hromaděním věcí. Pouze lidé, pro které i kvalita krajiny, v níž žijí, a třeba i přítomnost zajímavých druhů rostlin a živočichů je vysokou hodnotou, mají šanci odvrátit náš vývoj z cesty vedoucí k neobyvatelné „umělé“ krajině. ■

Literatura:

- Bürger P., Červený J. et Bufka L. (2000): Vývoj početnosti tetřívka obecného na Šumavě. – In: Málková P. [ed.]: Sborník příspěvků z mezinárodní konference Tetřevovití – *Tetraonidae* na přelomu tisíciletí. Č. Budějovice 14.–26. 3. 2000: 82–89.
- Procházka V. (2004): Úbytek početnosti tetřívka obecného (*Tetrao tetrix*) v CHKO Slavkovský les a jeho příčiny. – Přednáška na 1. Západočeské ornitologické konferenci v Zeleném háji u Merklína 25.–26. 10. 2003, uloženo u autora.
- Řepa P. (2004): Tetřívek ve Slavkovském lese mizí. *Arnika* 1/2004: 4–5.
- Šimová P., Málková P., Bejček V. et Šťastný K. (2000): Ekologické nároky tetřívka obecného v Krušných horách a jeho management. – In: Málková P. [ed.]: Sborník příspěvků z mezinárodní konference Tetřevovití – *Tetraonidae* na přelomu tisíciletí. Č. Budějovice 14.–26. 3. 2000: 82–89.
- Šťastný K., Bejček V. et Hudec K. (2006): Atlas hnízdního rozšíření ptáků v České republice 2001–2003. – Aventinum, Praha.
- Šťastný K., Málková P. et Bejček V. (2000): Aktuální problémy ochrany ptáků a jejich prostředí. – *Sylvia* 36: 43–46.

▲ Ještě v roce 1985 bylo možné v porostu brusinky v NPP Křížky spatřit hnízdo s vejci tetřívka. Obálka Arniky č. 22 z roku 1989. Foto Stanislav Wieser.